

УДК 338.332.1

О. І. Ракович,
аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.67

ЛОКАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Rakovich,
postgraduate student of the Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

LOCAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISE POTENTIAL OF AGRICULTURAL TERRITORIES

Здійснено аналіз основних векторів досліджень зокрема, вибір в якості об'єктів досліджень процесів та явищ, які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму, використання ресурсної концепції у дослідженнях локального економічного простору, оперування універсальними та спеціальними поняттями в процесі дослідження; виявлено ключові фактори впливу на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій; обґрунтовано локальні детермінантами розвитку цього потенціалу; розроблено модель формування підприємницького потенціалу сільських територій, в якій конкретизовані суб'єкти, інструменти, мотиви членів сільського соціуму, види підприємницької діяльності, що здійснюють потенційний вплив на формування підприємницького потенціалу сільських територій та забезпечення високої якості життя сільського соціуму.

The article analyzes the main vectors of researches, reveals the key factors of development of entrepreneurial potential of rural territories; The model of forming the entrepreneurial potential of rural areas, in which the subjects, tools, motives of members of rural society, types of entrepreneurial activities that have a potential influence on the formation of entrepreneurial potential of rural territories and ensuring high quality of life of rural society are specified.

The purpose of the research is to substantiate local determinants of the development of entrepreneurial potential of rural areas and to develop a model for the formation of this potential.

The methodological basis of the research is the abstract-logical method, methods of analysis and synthesis, by means of which the vectors of theoretical and methodological support of development of entrepreneurial potential of rural territories are revealed; the method of expert assessment, which determined the local determinants of the development of rural areas; Using the method of generalization of results, a model for forming the entrepreneurial potential of rural areas was developed.

The necessity of study of local determinants of development of entrepreneurial potential of rural areas is due to the lack of knowledge and experience of the heads of rural entrepreneurship on the local aspects of its formation, as well as the low level of institutional provision of the environment of entrepreneurial potential of rural areas.

The originality of the research is determined by the justification of local determinants of the development of entrepreneurial potential of rural areas. This allowed to form the basis of a universal model for the development of entrepreneurial potential of rural areas based on the results of ranking this study.

The significance of the research is due to the prospects of forming conceptual and applied models of management of the development of local entrepreneurial potential by different subjects of management -heads of agricultural enterprises, heads of united territorial communities.

Ключові слова: підприємницький потенціал сільських територій, локальні детермінанти, фактори впливу, розвиток, види підприємницької діяльності.

Key words: entrepreneurial potential of rural territories, local determinants, factors of influence, development, types of entrepreneurial activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Від рівня розвитку підприємницького потенціалу сільських територій залежить продовольча безпека, стан експортного продоволь-

чого потенціалу країни, ступінь соціально-економічного розвитку сільського соціуму. Сучасний етап розвитку аграрного сектору України характеризується підвищенням ефективності бізнесу великих корпоративних структур, експортною орієнтацією, еколого-інноваційною активністю суб'єктів. Водночас

керівництво сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянські господарств, а також суб'єкти сільського підприємництва стикаються з проблемами інституціонального забезпечення, неврахуванням локальних аспектів розвитку підприємницького потенціалу у регіональних стратегіях, програмах і планах розвитку сільських територій, відсутністю сприятливого агентського середовища розвитку сільського підприємства.

Неврахування локальних умов розвитку потенціалу конкретної сільської території знижує ефективність реалізації стратегічних планів і програм розвитку регіону, аграрного сектору, сільської економіки, що зазвичай відбувається з причин нерозвиненості механізмів оцінки та планування цього розвитку, нестачі кваліфікованих спеціалістів, низького рівня знань і компетенцій у суб'єктів щодо можливості здійснення управління на інноваційних засадах. Означене зумовлює необхідність проведення досліджень тенденцій розвитку підприємницького потенціалу сільських територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ОЗНАЧЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми розвитку підприємницького потенціалу сільських територій досліджувались вітчизняними і закордонними науковцями Л. Абалкіним, О. Амошею, В. Бойком, А. Бутенком, О. Бородіною, Ф. Важинським, І. Гадзалом, В. Жуком, Х. Гільеном-Торрешем, Т. Гоголь, Д. Ігнасіо, М. Лесівом, Ю. Лупенком, М. Маліком, Є. Хлобистовим, П. Коренюком, А. Рамські, А. Ромео, П. Ромером, П. Саблуком та ін. Ними розкрито сутнісні аспекти формування та використання підприємницького потенціалу сільських територій, особливості тезаурусу територіального потенціалу та підприємницького потенціалу території, зокрема обґрунтовано механізми управління розвитком сільського підприємництва та ендогенного потенціалу сільських територій. Подальших досліджень потребують проблеми розвитку підприємницького потенціалу сільських територій та управління ним з урахуванням локальних соціо-економіко-еколого-просторових чинників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування локальних детермінант розвитку підприємниць-

кого потенціалу сільських територій та розробка моделі формування цього потенціалу. Цілі статті: 1) виявити особливості теоретико-методологічного забезпечення розвитку підприємницького потенціалу сільських територій; 2) здійснити аналіз впливу факторів на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій; 3) обґрунтувати локальні детермінанти розвитку підприємницького потенціалу сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основними векторами наукових досліджень підприємницького потенціалу сільських територій у світових наукових школах вбачаються: 1) аграрний; 2) територіальний; 3) муніципального розвитку; 4) інституціонального забезпечення; 5) регіонального управління; 6) ендогенний (локальний). Універсальність контексту цих досліджень має прояв у тому, що їх об'єктами є процеси і явища які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму [1; 2, с. 75; 3, с. 26; 4, с. 88].

Основними передумовами розвитку підприємницького потенціалу сільських територій є наявність ресурсів (людських, земельних, економічних, екологічних, просторових, рекреаційних), ефективність перетворення яких забезпечує можливість продовження у часі життєвого циклу організацій, учасників, територіальних соціумів. Участь сільського населення у підприємницькій діяльності забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу підприємництва сільських територій та інтелектуального капіталу організацій.

Розвиток підприємницького потенціалу сільських територій потребує ефективного управління, суб'єктами якого є керівники підприємств, організацій, об'єднаних територіальних громад, регіональних органів влади. Основним завданням керівників підприємств та організацій є забезпечення ефективності господарської діяльності. Завданнями керівників муніципальних та регіональних органів влади є координація ефективного розвитку громад, територій, для чого необхідно розробляти механізми управління з урахуванням особливостей розвитку підприємницького потенціалу конкретної території.

Першим кроком формування будь-якого механізму управління є розробка плану (про-

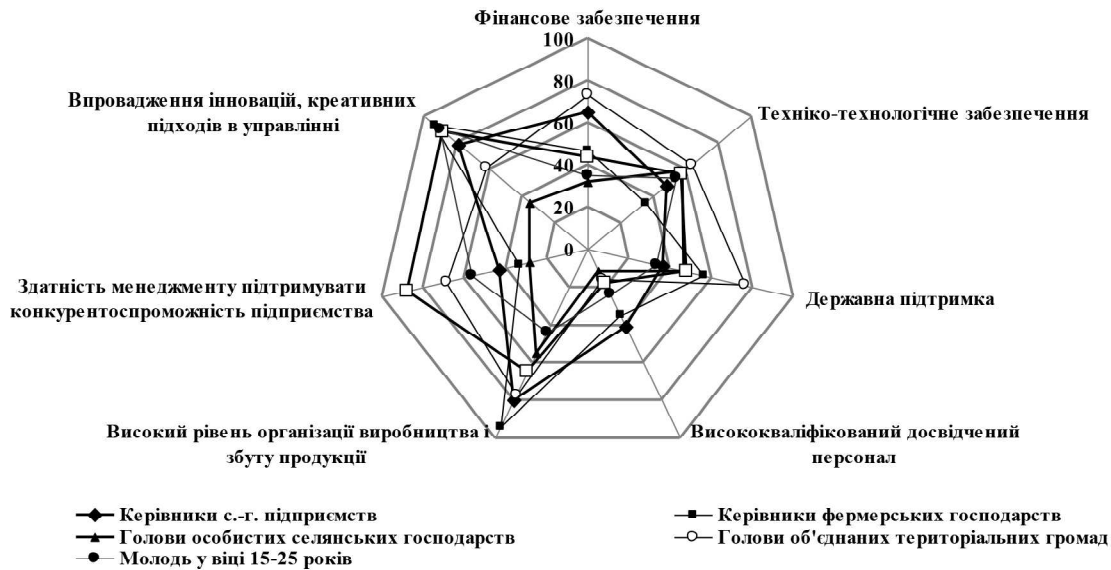

Рис. 1. Експертна оцінка потенційних факторів впливу на економічний стан підприємства

Джерело: власні дослідження.

грами, стратегії) розвитку, в процесі якої здійснюється оцінка стану всіх видів ресурсів, використання яких потенційно забезпечить подальший розвиток території. Оскільки сільські території мають безліч особливостей, оцінка стану ресурсів має бути локалізованою — визначати той ресурсний потенціал, у межах розвитку якого прийматимуться управлінські рішення суб'єктів підприємництва та муніципального управління. Територіальна локалізація структурних і функціональних зрушень визначає пріоритети управлінських рішень щодо не-

обхідності стимулювання процесів формування нового бізнес-середовища та мотивації участі сільського населення у підприємницькій діяльності [6, с. 58].

Незважаючи на існування великої кількості оціночних методик потенціалу, соціологічні методи збору первинної інформації у безпосередніх учасників формування та використання підприємницького потенціалу сільських територій — сільського населення вбачаються вагомим підґрунтям для удосконалення планів і програм розвитку, моделювання ймовірних си-

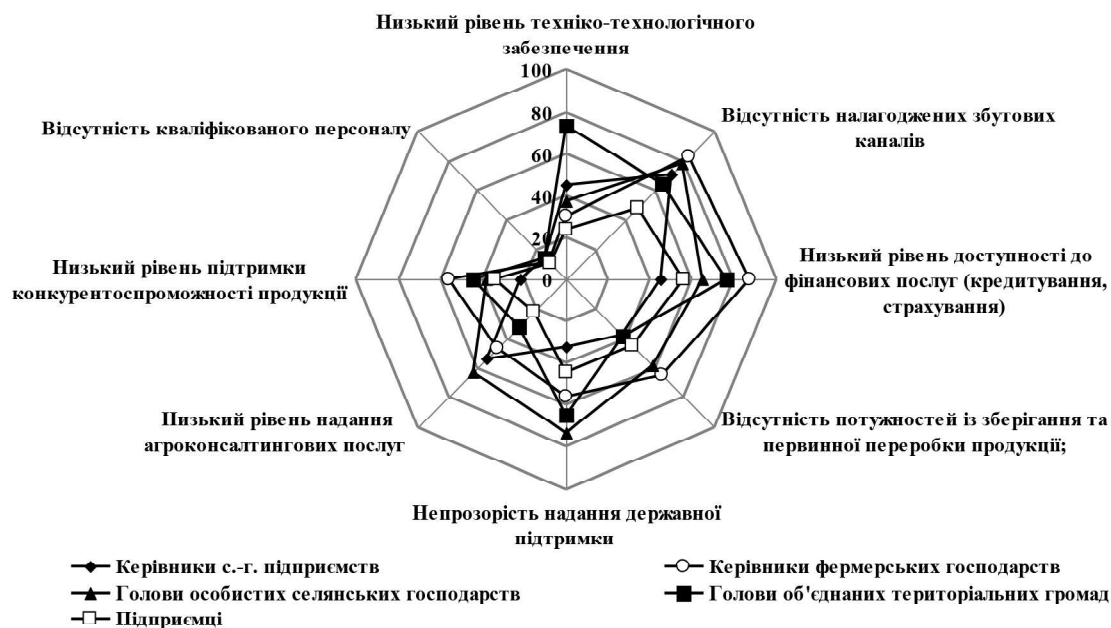

Рис. 2. Експертна оцінка несприятливих факторів впливу на економічний стан підприємства

Джерело: власні дослідження.

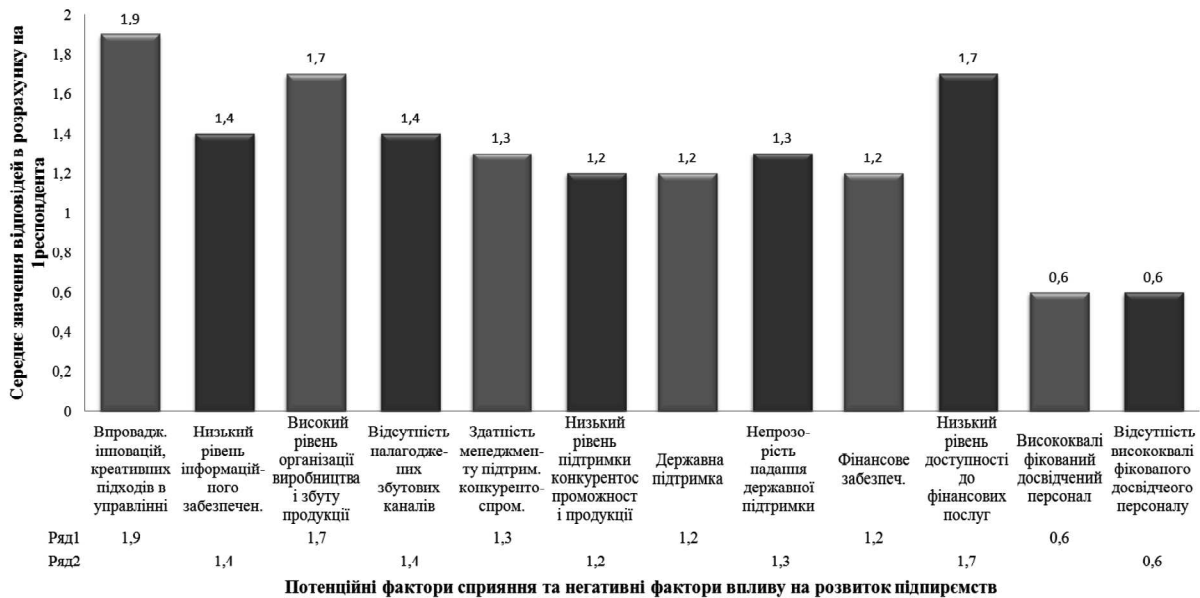

Рис. 3. Потенційні фактори сприяння та негативні фактори впливу на розвиток підприємств

Джерело: побудовано автором.

туаційних змін. Узагальнення результатів соціологічної оцінки дозволяє не тільки корегувати тактичні плани, а й забезпечує можливість змін стратегічних векторів, розробку альтернативних стратегій та стратегій диверсифікації.

Наразі представляються результати авторського дослідження на тему "Експертне опитування керівників сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, голів об'єднаних територіальних громад та особистих селянських господарств, підприємців для оцінки підприємницького потенціалу сільських територій". Визначені у назві респонденти складають п'ять фокус-груп. Шоста фокус-група "Молодь у віці 15—25 років" додається у респонденте поле з метою вияву та оцінки потенційних мотивів сільського населення брати участь у формуванні підприємницького потенціалу сільських територій. Загальна кількість респондентів — 240 осіб.

Дослідження здійснювалось у сільських населених пунктах Житомирської області, які за методикою комплексної оцінки ендегенного потенціалу сільських територій (автор І.І. Кравчук) входять до районів із низьким, середнім і високим ступенем розвитку ендегенного потенціалу [5, с. 117].

Серед потенційних факторів впливу на економічний стан підприємства (господарства), що найбільше сприяють розвитку його потенціалу респонденти відмітили три ключові фактори — здатність менеджменту підтримувати конкурентоспроможність продукції, високий рівень

організації і збуту продукції, фінансове забезпечення (рис. 1).

Результати експертної оцінки існуючих факторів впливу на економічний стан підприємств (господарств) вказують, що несприятливими факторами респонденти вважають низький рівень конкурентоспроможності та пов'язують це із відсутністю налагоджених збутових каналів та низьким рівнем техніко-технологічного забезпечення (рис. 2).

З метою вияву ступеню можливостей і загроз, які у перспективі можуть здійснювати суттєвий вплив на розвиток підприємницьких організацій на сільських територіях здійснено SWOT-аналіз середовища підприємницького потенціалу сільських територій. Для побудови SWOT-матриці використовувались комплексні рейтинговані результати соціологічного опитування. В результаті порівняння квадрантів "Можливості" (Opportunities) та "Загрози" (Threats) цієї матриці побудована гістограма парних потенційних факторів сприяння та негативних факторів впливу на розвиток підприємств (рис. 3).

Як видно з гістограми (рис. 3), потенційні фактори успіху та негативні фактори, що мають прояв в реальній господарській діяльності, за визначенням респондентів мають майже однакову вагу. Найбільш проблемними зонами в системі "фактор потенційного розвитку — фактор-проблема" є: "державна підтримка — непрозорість надання державної підтримки", "фінансове забезпечення — низький рівень до-

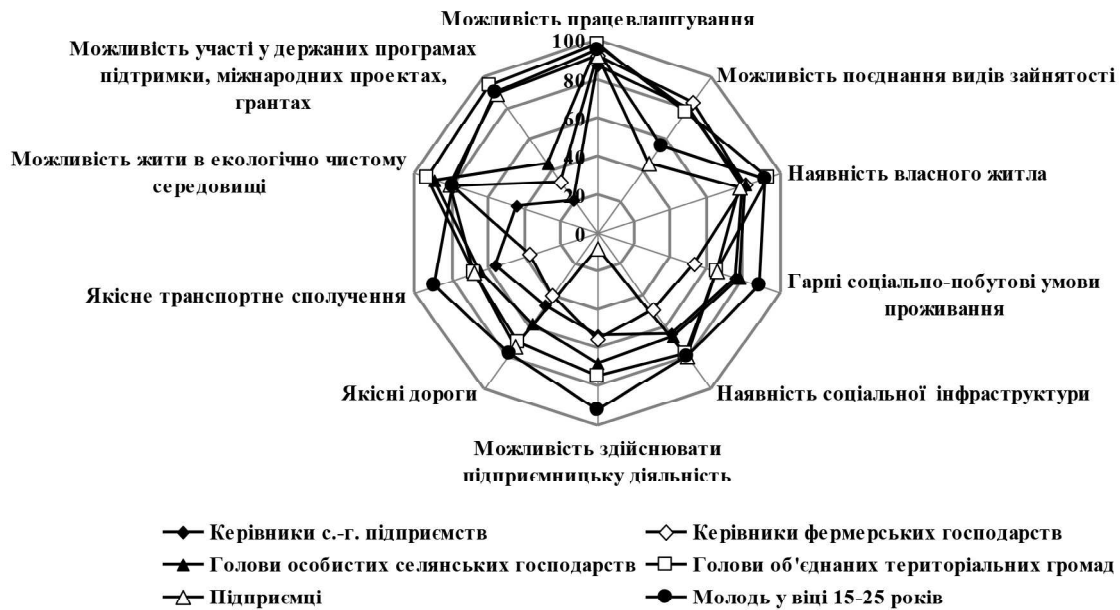

Рис. 4. Мотивуючі чинники для життя і здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях

Джерело: побудовано автором.

ступності до фінансових послуг", "висококваліфікований персонал — відсутність висококваліфікованого досвідченого персоналу".

Оскільки персонал підприємницьких структур, розташованих на сільських територіях, в основному формується із сільського населення, доцільно провести оцінку мотивуючих чинників для життя і здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях (рис. 4).

Розподіл відповідей респондентів вказує на те, що всі визначені чинники є мотивуючими для життя й здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях. При цьому молодь у

віці 15—25 років вказала на високу вагомість усіх чинників. Керівники сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, підприємці, голови особистих селянських господарств найбільшу перевагу надають можливості працевлаштування, поєднанню видів зайнятості, можливості жити в екологічно чистому середовищі.

Чиннику можливості участі у державних програмах підтримки, міжнародних проектах, грантах найбільшу перевагу надали респонденти — голови об'єднаних територіальних громад. Означене свідчить про те, що в процесі ре-

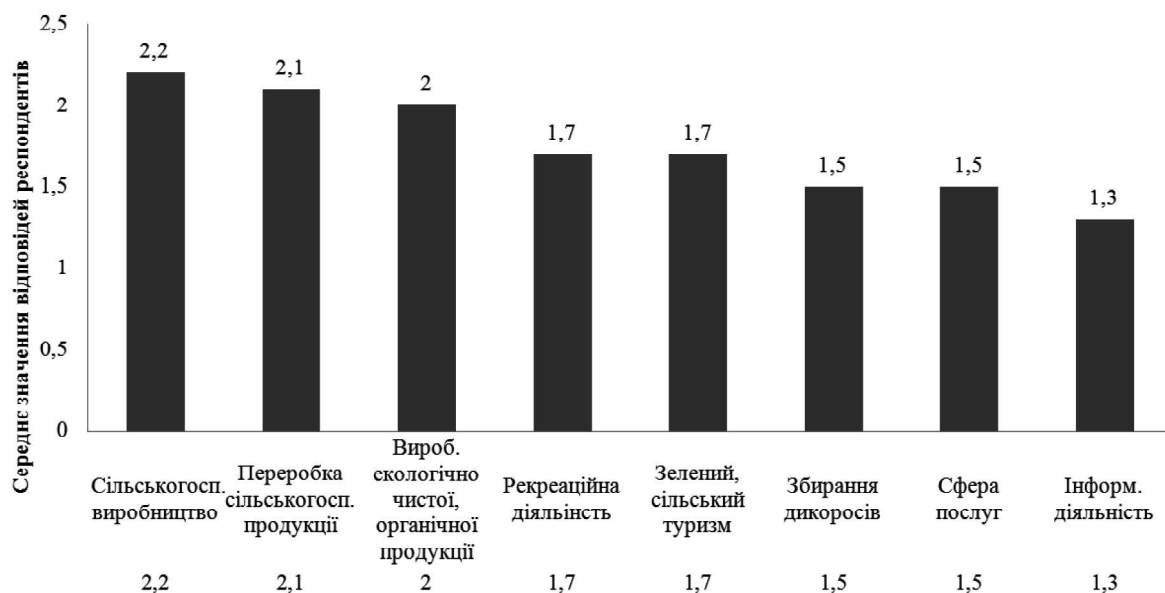

Рис. 5. Перспективні види підприємницької діяльності на сільських територіях

Джерело: власні дослідження автора.

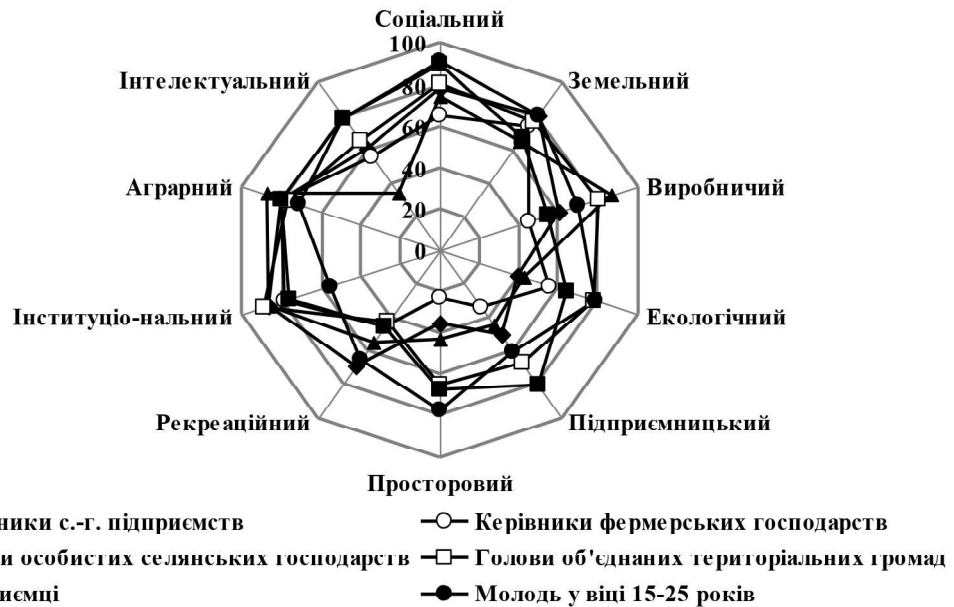

Рис. 6. Потенціали сільських територій, ефективне використання яких найбільше сприяє розвитку сільського соціуму

Джерело: власні дослідження автора.

алізації технологій локальної територіальної координації ймовірним є використання методів проектного управління, що розширює можливості залучення проектних, грантових коштів на підтримку розвитку сільського підприємництва.

Аналіз відповідей респондентів щодо перспективних видів підприємницької діяльності на сільських територіях вказує на високу пріоритетність сільськогосподарського виробництва,

переробки сільськогосподарської продукції, виробництва екологічно чистої продукції (рис. 5).

Розподіл пріоритетів видів підприємницької діяльності, що відображає гістограма на рисунку 5, вказує на аграрний вектор орієнтації підприємницького потенціалу сільських територій та надання переваги респондентами використанню потенціалу сільського територіального простору у рекреаційній діяльності, зеленому туризмі, сфері послуг.

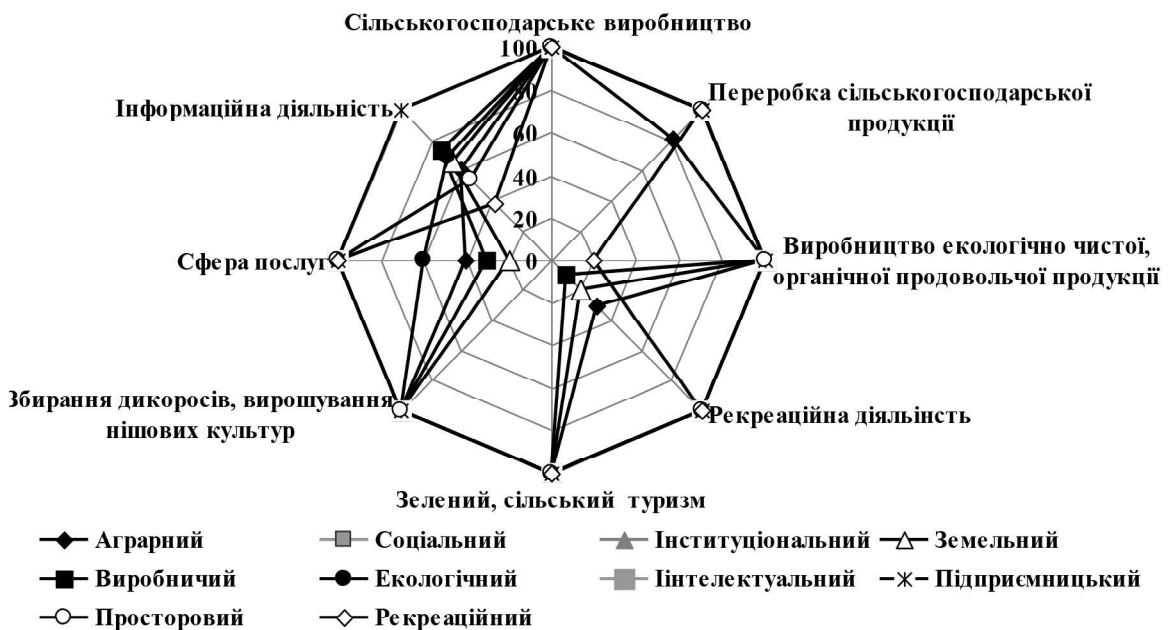

Рис. 7. Пріоритети використання різних потенціалів у підприємницькій діяльності на сільських територіях

Джерело: власні дослідження автора.

Рис. 8. Модель формування підприємницького потенціалу сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Необхідність комплексного використання соціального, земельного, виробничого, екологічного, підприємницького, просторового, рекреаційного, інституціонального, аграрного, інтелектуального потенціалів сільських територій у забезпеченні економічного розвитку сільського соціуму визначається відповідями респондентів на питання щодо вибору пріоритетних потенціалів (рис. 6).

Означені позиції підтверджує розташування рядів діаграми рисунку 6, з якого видно відносно стабільний розмах коливань значень, що відображають думки респондентів (окрім позицій: "Інтелектуальний потенціал" — 25 % (респонденти — голови особистих селянських господарств), "Просторовий потенціалі" — 5 % (керівники фермерських господарств)).

Результати ранжирування відповідей респондентів щодо пріоритетності використання різних потенціалів у видах діяльності на сільських територіях вказують на те, що використання підприємницького, просторового, соціального, екологічного (100 % відповідей респондентів) є обов'язковими для формуван-

ня та ефективного використання інших видів потенціалів (рис. 7).

Ці аспекти свідчать про існування у середовищі формування підприємницького потенціалу сільських територій локальних детермінант, які мають оцінюватись різними суб'єктами для деталізації інструментів і механізмів формування та ефективного використання підприємницького потенціалу сільських територій. Встановлення локальних детермінант розвитку підприємницького потенціалу сільських територій зумовило пропозицію моделі формування підприємницького потенціалу сільських територій (рис. 8).

На схемі рисунка 8 відображаються п'ять локальних детермінант розвитку підприємницького потенціалу сільських територій, наявність яких є обов'язковою для його розвитку — суб'єкти, інструменти, мотиви сільського населення, види підприємницької діяльності, використання потенціалів. Зі схеми видно, що виділені суб'єкти задають координований імпульс використанню інструментів, мотивів, потенціалів, здійсненню видів діяльності. Практичне використання цієї моделі дозволить суб-

'ектам оцінювати локальні детермінанти розвитку потенціалу конкретної сільської території, наприклад, із застосуванням методів бальної або рейтингової оцінки та вибирати адекватні існуючому стану ендегенного потенціалу механізми формування підприємницького потенціалу сільських територій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Векторами досліджень розвитку підприємницького потенціалу сільських територій є 1) аналіз процесів і явищ, які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму; 2) використання ресурсної, просторової, підприємницької концепцій у дослідженнях локального економічного простору; 3) оперування універсальними та спеціальними поняттями в процесі дослідження.

2. Ключовими факторами впливу на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій є: впровадження інновацій в управлінні, високий рівень організації виробництва і збуту, державна підтримка, можливість працевлаштування та здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях, поєднання видів зайнятості, гарні соціально-побутові умови, можливість жити в екологічно чистому середовищі.

3. Локальними детермінантами розвитку підприємницького потенціалу сільських територій вбачаються: наявність суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують інструменти підтримки конкурентоспроможності продукції та мотиви сільського соціуму до життя і праці в селі; ефективне використання аграрного, інституціонального, рекреаційного, просторового, соціального, екологічного, інституціонального потенціалів; забезпечення високої якості життя сільського соціуму.

Література:

1. Бутенко А.І. Методологічні аспекти визначення підприємницького потенціалу регіону / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева, І.М. Сараєва: [Електронний ресурс]: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса. — Режим доступу: <https://msd.in.ua/metodologichni-aspekti-viznachennya-pidpriyemnickogo-potencialu-regionu/>

2. Важинський Ф.А. Пріоритети розвитку підприємницького потенціалу сільських тери-

торій / Ф.А. Важинський // Науковий вісник НЛТУ України. — 2016. — Вип. 26.6. — С. 73—78.

3. Гадзало Я., Жук В. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю. Наукова доповідь. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2015. — 80 с.

4. Деркач Т.В. Інтеграційні механізми у системі регіонального управління: теорія, методологія, практика: монографія. — Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2016 — 450 с.

5. Кравчук І.І. Економічний розвиток сільського соціуму: проблеми управління: монографія. 2014. — Житомир. Полісся. — 345 с.

6. Трансформація сільського розселення в Україні: кол. моногр./ За ред. Т.А. Заяць; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2017. — 298 с.

References:

1. Butenko, A.I. Butenko, Ye.V. and Lazaryeva, I.M. (2016), "Methodological aspects of identifying the entrepreneurial potential of the region", available at: <https://msd.in.ua/metodologichni-aspekti-viznachennya-pidpriyemnickogo-potencialu-regionu/> (Accessed 20 Jan 2019).

2. Vazhy`ns`ky`j, F. A. (2016), "Priorities of development of entrepreneurial potential of rural territories" *Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny*, vol. 26.6. pp. 73?78.

3. Gadzalo, Ya. and Zhuk, V. (2015), *Naukovi osnovy` rozvy`tku agrarnogo pidpry`yemny`cztva ta sil`s`ky`x tery`torij za selozberigayuchoyu modellyu. Naukova dopovid`*. [Scientific fundamentals of agrarian entrepreneurship development and rural areas for the rural-preservation model. Scientific report]. NNCz "IAE", Kyiv, Ukraine.

4. Derkach, T.V. (2016), *Integracijni mehanizmy` u sy`stemi regional`nogo upravlinnya: teoriya, metodologiya, prakty`ka* [Integration mechanisms in the regional systemmanagement: theory, methodology, practice], FOP Shvecz` V.M., Mykolayiv, Ukraine.

5. Kravchuk, I.I. (2014), *Ekonomichniy rozvytok silskoho sotsiumu: problemy upravlinnia* [Economic development of rural society: management problems], Polissia, Zhytomyr, Ukraine.

6. Zayacz`, T.A. (2017), *Transformaciya sil`s`kogo rozselennya v Ukrayini* [Transformation of rural settlement in Ukraine], Insty`tut demografii ta social`ny`x doslidzhen` im. M.V. Ptuxy` NAN Ukrayiny`, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.